

Slovensko zgodovinopisje po drugi svetovni vojni v zrcalu Zgodovinskega časopisa

**Okrogla miza, Muzej novejšje zgodovine Slovenije,
Ljubljana, 6. december 2012**

Leta 2012 je Zgodovinski časopis praznoval 65-letnico izhajanja (1947–2012). V uredništvu smo se odločili, da jubilej obeležimo z okroglo mizo, na kateri bi spregovorili o mestu Zgodovinskega časopisa v slovenskem zgodovinopisju. Tema se je ponujala kar sama od sebe, saj je Zgodovinski časopis vse od svoje ustanovitve leta 1947 naprej tako institucionalno – kot periodična revija Zgodovinskega društva Slovenije in nato njegovega naslednika Zveze zgodovinskih društev Slovenije – kot vsebinsko bistven sopotnik in tudi soustvarjalec slovenskega zgodovinopisja.

Okrogla miza je potekala 6. decembra 2012 v Viteški dvorani Cekinovega gradu v Ljubljani, v stavbi Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, ki nas je gostoljubno sprejel, za kar se inštituciji in njeni direktorici dr. Kaji Širok prav lepo zahvaljujemo. Z uvodnimi razmišljanji so na okrogli mizi sodelovali dr. Mateja Ratej, dr. Marta Verginella, dr. Egon Pelikan, dr. Oto Luthar in dr. Peter Vodopivec. Okroglo mizo je vodil dr. Peter Štih, odgovorni urednik Zgodovinskega časopisa. Njihova razmišljanja objavljamo v nadaljevanju.

Uredništvo

Peter Štih: 65 let Zgodovinskega časopisa – kratek obračun

Okrogla miza o slovenskem zgodovinopisju po drugi svetovni vojni v zrcalu Zgodovinskega časopisa je organizirana ob 65-letnici izhajanja Zgodovinskega časopisa. Zato se spodobi, da »jubilanta« kot njegov odgovorni urednik uvodoma na kratko predstavim.

Prvi zvezek Zgodovinskega časopisa, ki je hkrati predstavljal njegov prvi letnik, je nosil letnico 1947, izšel pa je 12. junija 1948. 30. novembra 2012 je izšla številka 1-2 66 letnika Zgodovinskega časopisa. V tem času je izšlo 146 samostojnih zvezkov Zgodovinskega časopisa v obsegu 29.034 paginiranih strani. Vsekakor impresivna številka! Z zamikom nekaj let so vsi letniki Zgodovinskega časopisa dostopni tudi v elektronski obliki na portalu Zgodovina Slovenije – Sistory (<http://www.sistory.si/>). »Premikajoči zid« njegovih elektronskih objav je trenutno dosegel leto 2009 in letnik 63. Na leto izidejo štiri številke Zgodovinskega časopisa, ki so sprva izhajale v enem zvezku, nato v dveh, še kasneje v treh in v poznih osemdesetih in v devetdesetih letih 20. stoletja celo v štirih zvezkih na leto. Od leta 2002 izhaja Zgodovinski časopis (zopet) v dveh zvezkih na leto (št. 1-2, 3-4). Prvi letnik Zgodovinskega časopisa je imel 240 paginiranih strani, zadnja leta pa se je obseg posameznih letnikov ustalil pri okrog 520 straneh. V pogledu obsega gotovo najbolj izstopa dvojni 6–7 letnik iz leta 1952–1953, ki je bil posvečen Milku Kosu ob njegovi 60-letnici in ima 826 strani.

Naj ob teh nekaj statističnih podatkih spomnim še na Zbirko Zgodovinskega časopisa, ki jo prav tako izdaja Zgodovinski časopis, namenjena pa je objavam tistih vsebin, ki običajno v periodiko ne sodijo – to so zborniki (razprav) in monografije. Prvi zvezek v tej seriji je izšel leta 1980 in je vseboval prispevke o Edvardu Kardelju–Speransu in slovenskem zgodovinopisju. Letos (2012) je izšel že 45. zvezek Zbirke ZČ z naslovom Zgodovina otroštva, v njem pa so zbrani referati s 36. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije. Tako kot naslova prvega in trenutno zadnjega zvezka zbirke, ki ilustrirata vsebinske premike, veliko povesta tudi njuna obsega: prvi zvezek Zbirke ZČ je imel 44, zadnji pa kar 746 strani. V zadnjem času je Zbirka ZČ v soizdajateljstvu s Slovensko akademijo znanosti in umetnosti prekoračila tudi slovenski jezikovni okvir in objavila v nemščini dva obsežna zvezka dveh uglednih tujih zgodovinarjev. V prvem (Zbirka ZČ št. 36, 2008, 502 str.) so zbrane razprave Hansa-Dietricha Kahla posvečene zgodnjerednjeveški zgodovini vzhodnoalpskega prostora, drugi (Zbirka ZČ št. 44, 2012, 419 str.) pa je monografija Herwiga Wolframa, posvečena Konverziji in zgodnjerednjeveški zgodovini vzhodnoalpsko-zahodnopenonskega prostora.

Podrobnejši podatki o posameznih zvezkih Zbirke ZČ kot tudi o samem Zgodovinskem časopisu so dostopni na spletni strani <http://www.zgodovinskicasopis.si/>.

Prav tako velja spomniti, da je bila v teku te dolge in tudi obsežne publicistične in založniške dejavnosti vzpostavljena precej široka mreža zamenjav publikacij. Na ta račun je Zgodovinsko društvo Slovenije oziroma njegova naslednica Zveza zgodovinskih društev Slovenije lahko ustvarila pomembno knjižnico (zlasti) tuje periodike. Knjižnica je že od vsega začetka javno dostopna na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, ki tudi skrbi zanjo in jo upravlja.

Za uspešno in kontinuirano izhajanje Zgodovinskega časopisa ter za njegovo uveljavitev so zaslužni številni posamezniki, ki so delovali v njegovem uredništvu ali upravi ali bili kako drugače povezani z njim. Na tem mestu jih seveda ni mogoče naštet, zato naj poimensko spomnim samo na moje tri predhodnike na

mestu (glavnega in) odgovornega urednika. Prvi urednik je bil Bogo Grafenauer, ki je Zgodovinski časopis urejal 22 let do leta 1968. Sledil mu je Ferdo Gestrin, ki je to nalogo opravljal 4 leta do leta 1972. Tretji urednik Zgodovinskega časopisa je bil Vasilij Melik, ki je svoje kar 26-letno urednikovanje zaključil leta 1999 z izidom 53. letnika. Vsi trije so bili profesorji na ljubljanski Filozofski fakulteti, vsi trije so bili člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti in vsi trije so žal že pokojni.

Seveda, za pomen in vlogo Zgodovinskega časopisa v slovenskem zgodovino-pisju niso bili najbolj zaslužni njegovi uredniki ali uredniški odbori, ampak številni avtorji, ki so njegove strani polnili z vsebinami, od katerih so številne pokazale trajno vrednost. V Zgodovinskem časopisu so verjetno objavljali prav vsi slovenski zgodovinarji, ki so pustili svoj pečat v povojnem slovenskem zgodovino-pisju. Najstarejša sodelavca Zgodovinskega časopisa ob njegovem začetku sta bila Dragotin Lončar in Niko Župančič, rojena 1876; v istem letu torej kot Ivan Cankar. Današnje najmlajšo generacijo sodelavcev Zgodovinskega časopisa predstavljajo študentje zgodovine, rojeni približno 115 let za omenjenimi tremi. Zgodovinski časopis je bil vedno odprt za mlade sodelavce, s čimer se lahko upravičeno pohvali.

Ko je leta 1995 v 49. letniku izšel 100. zvezek Zgodovinskega časopisa, je takratni urednik Vasilij Melik v manjšem obračunu prehojene poti naštel tudi njegove predhodnike in prednike. Kot predhodnika je označil *Mitteilungen des historischen Vereins für Krain*, ki so začela izhajati že pred marčno revolucijo leta 1846; kot prednika pa slovenski pandan istega časopisa – *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, ki so začela izhajati leta 1891. Obe glasili sta ste leta 1911 združili v – kot so dejali – »poliglotsko« *Carniolo*, ki se je po prevratu leta 1919 preimenovala v *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*. Glasnik je nato izhajal ves medvojni in vojni čas do leta 1945, izdajalo pa ga je Muzejsko društvo, ki se je leta 1919 prav tako preimenovalo (v svojem imenu je Kranjsko zamenjalo s Slovenijo) in je med drugim tik pred vojno organiziralo prvi dve zborovanji slovenskih zgodovinarjev (Ljubljana 1939, Ptujška gora 1940).

S koncem druge vojne in spremembami, ki so – če si sposodim besede nekdanjega ideološkega zgodovinarskega čuvaja Borisa Zihlerla – prinesle »prevrednotenje vseh vrednot«, je napočil nov čas tudi za slovensko zgodovino-pisje. Staro Muzejsko društvo za Slovenijo je zamenjalo novo Zgodovinsko društvo za Slovenijo, ki se je 1981 preimenovalo in reorganiziralo v Zvezo zgodovinskih društev Slovenije; Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo pa je nadomestil Zgodovinski časopis. Pri tem seveda ni šlo zgolj za zamenjavo imen: dovolj je pogledati posamezne številke ene in druge periodike, da se vidi velike razlike v vsebini, precej manj, ali pa nič, v kvaliteti posameznih prispevkov.

V novo dobo je novo glasilo slovenskih zgodovinarjev stopilo z Obračunom in programom, kratkim uvodnim besedilom, ki ga je v prvi številki Zgodovinskega časopisa kolektivno podpisalo uredništvo. Danes vemo, da ga je napisal Fran Zwitter, ki je tedaj še delal na ministrstvu za zunanje zadeve v Beogradu na vprašanju mejā, in da je šlo za času odgovarjajočo obvezno ideološko popotnico novi reviji. A kuriozum te številke ni bilo toliko dejstvo, da je med bralce stopilo

s programskim uvodnikom, kakorkoli ga danes beremo in ocenjujemo, ampak, da je vsebovala kar dva takšna teksta. Drugega, z naslovom Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času je prispeval takrat trideset let mlad docent Bogo Grafenauer. Če je prvo besedilo od zgodovinarja zahtevalo, da naj bo tudi družbenopolitični delavec, je drugo pred njega postavljalo zahtevo, da naj bo raziskovalec ljudskih množic. Oboje se je še kako odrazilo tako v Zgodovinskem časopisu kot v slovenskem zgodovinopisju.

A vendarle, poti, ki jo je od takrat prehodilo slovensko zgodovinopisje, ni mogoče ocenjevati pavšalno, niti črno belo. To bi bilo preveliko poenostavljanje in s tem nekaj, kar je tuje vsemu tistemu, ki postavlja v ospredje imperativ razumeti preteklost. Seveda je bilo v njem veliko ideološkosti – tako razredne kot nacionalne – in ko danes prebiramo posamezna besedila starejših letnikov Zgodovinskega časopisa, se nam zdi ta jezik včasih čuden in nerazumljiv. A hkrati je bilo mogoče v Zgodovinskem časopisu prebrati tudi veliko izjemno tehtnega s trajno raziskovalno vrednostjo in sčasoma tudi družbeno kritičnega. Vsekakor so se tudi v Zgodovinskem časopisu še kako zrcalili duh časa, pa različna stanja, v katerih sta se nahajali slovenska in jugoslovanska družba, kot tudi razmere v slovenskem zgodovinopisju. Kar se tiče slednjega se je to v Zgodovinskem časopisu še zlasti izrazito zrcalilo v prvih povojnih desetletjih, ko je imel Zgodovinski časopis na začetku tako rekoč monopolni položaj v smislu, da je bil edina slovenska zgodovinska periodična publikacija: Kronika je luč sveta ugledala leta 1953, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja so začeli izhajati leta 1960, Časopis za zgodovino in narodopisje pa je bil po zamrtju leta 1940 ponovno priklican v življenje leta 1965 itd. Postopna pluralizacija medijskega prostora na področju znanstvenega tiska je seveda odpirala vedno večje in vedno bolj razpršene možnosti objavljanja in v historiografskem zrcalu je bilo zato vedno več podob. Pa vendar je Zgodovinski časopis, tako menim, kljub temu ohranil vlogo nenakšnega (neformalnega) reprezentanta slovenske historiografije: kot glasilo strokovnega združenja – Zveze zgodovinskih društev Slovenije – je že po svojem ustanovitelju zavezan, da spremlja slovensko zgodovinsko produkcijo in največ zapisov o posameznih slovenskih zgodovinarjih in zgodovinarkah, poročil o kongresih in simpozijih, o zgodovini v šoli ipd. je najti prav v Zgodovinskem časopisu. Poleg tega med vso slovensko zgodovinsko periodiko najbolj načrtno pokriva celotno slovensko zgodovino tako v kronološkem kot v tematskem in tudi v geografskem oziru in zavestno skrbi za seznanjanje slovenske zgodovinarske javnosti s (tudi za slovensko zgodovinsko raziskovanje) pomembnimi ali aktualnimi metodološkimi in konceptualnimi pristopi, medtem, ko so ostale revije bolj profilirane v enem ali več naštetih ozirih.

Danes je v naši stroki aktualna beseda revizija. Povsod jo je mogoče slišati. Dogaja se tako v slovenskem zgodovinopisju, kot tudi – ali pa še bolj – v dojetju zgodovine v javni rabi. To ni nič nenavadnega, je celo zelo normalno in res narobe bi bilo le, če se ne bi kar naprej spraševali o preteklosti in našem pogledu nanjo. Rekli bi lahko celo, da so zgodovinarji poklicni revizionisti. Da ni večnih resnic – do tega smo se menda dokopali in to je nemara edino kar ne potrebuje revizije. Obenem tudi menim, da ni popolnoma nobenega razloga, da bi kogar

koli obsojali, da bi moralizirali ali delili kakršne koli vrednostne sodbe. Kar je res naša naloga kot zgodovinarjev je, da poskušamo preteklost razumeti in na takšen način razložiti zakaj je nekaj bilo tako, kot je bilo. V tem smislu upam, da bo tudi današnji pogovor o slovenskem povojnem zgodovinopisju v zrcalu Zgodovinskega časopisa prinesel kakšno novo in svežo misel.

Marta Verginella: Zgodovinski časopis kot odsev slovenskega zgodovinopisja

Ob samem začetku izhajanja Zgodovinskega časopisa leta 1947 so njegovi pobudniki in snovalci poskušali zakoličiti smernice svojega zgodovinopisnega delovanja in nasploh zgodovinarjeve vloge v takratni družbi. V uvodnem Obračunu in programu, ki ga je podpisalo uredništvo, je poudarjen kot nujen odmik od specialistične zaprtosti in provincialnih odtenkov »avstrijske historografije s slovenskim predznakom«. ¹ Politično prelomen čas je slovenske zgodovinarje nagovarjal s prijemi dialektičnega in historičnega materializma. Kot aktivni sooblikovalci nove slovenske in jugoslovanske družbe naj bi zgodovinarji prispevali k celovitejšemu poznavanju zgodovine slovanskih in drugih narodov, predvsem pa ponudili kritični pretres preteklih dogajanj. Uredništvo je od slovenskih zgodovinarskih vrst pričakovalo, da se bodo osvobodile »naziranja, ki vidi v individualnem, medsebojnem nepovezanem iskanju edino pravilno obliko znanstvenega dela. Današnje naloge slovenskega zgodovinarja so take, da nujno kličejo po organizaciji, načrtu in diskusiji, pri čemer je treba seveda upoštevati individualno zanimanje in sposobnosti in morejo biti tudi mnenja o mnogih vprašanih različna.« ²

V isti številki revije je Bogo Grafenauer še natančneje predstavil naloge slovenskega zgodovinopisja po letu 1945. ³ Novi čas je po njegovem slovenskim zgodovinarjem nalagal odmik od »zunanjih manifestacij življenja slovenskega naroda« in zahteval, da svojo pozornost usmerijo na življenje samo. Namesto s politično in institucionalno zgodovino naj bi se slovenska zgodovinarska stroka ukvarjala z gospodarsko in družbeno zgodovino, namesto s preučevanjem političnih in kulturnih delavcev oz. elit s študijem ljudskih množic: »Težišče dela slovenskih zgodovinarjev se bo moralo premakniti na gospodarski in družbeni razvoj. S tem se bo samo po sebi premaknilo na preučevanje slovenskih ljudskih množic. Obilo vprašanj, ki so bila v središču preiskav, pa se bo umaknilo v okvir tega, domačega, slovenskega razvoja. Na ta način se bo zgodovina slovenskega ozemlja, obravnavana doslej kljub ogromnim naporom slovenskih zgodovinarjev vendarle večinoma na zelo podoben način kot zgodovina katere koli avstrijskih alpskih dežel, spremenila končno v resnici v zgodovino slovenskega naroda. Saj je zgodovina slovenskega

¹ Obračun in program, ZČ 1(1947), str. 7.

² Prav tam, str. 9–10.

³ Bogo Grafenauer, Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času, ZČ 1(1947), str. 11. Besedilo je nastalo kot nastopno predavanje, ki ga je Grafenauer imel 7. decembra 1947.